

УДК 336.71.078.3

М. І. Худокормова, ПАТ “Банк інвестицій та заощаджень”, м. Київ

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РИЗИКУ КРАЇНИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ БАНКУ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ДОХОДІВ

У статті викладено результати досліджень методики оцінки ризиків розташування країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів щодо використання клієнтом банку з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Запропоновано методологію оцінки географічного ризику з використанням коефіцієнта значущості його компонент.

Ключові слова: легалізація, відмивання грошей, ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, географічний ризик, фінансовий моніторинг.

Постановка проблеми. Статтею 11 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” (далі по тексті – Базовий закон) передбачено, що *суб’єкт первинного фінансового моніторингу зобов’язаний здійснювати управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, з урахуванням результатів ідентифікації та вивчення фінансової діяльності клієнта, послуг, що надаються клієнту, аналізу операцій, проведених ним, та їх відповідності фінансовому стану і змісту діяльності клієнта [6].* Відповідно до пункту 1.2 Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління Національного банку України № 189 зі змінами, *ризиків легалізації кримінальних доходів / фінансування тероризму – сукупність ризиків клієнтів банку та ризику використання послуг банку для легалізації кримінальних доходів / фінансування тероризму [5].* Оцінювання ризиків суб’єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг [6].

Відповідно до вимог Базового закону оцінка ризиків здійснюється за відповідними критеріями, визначеними наказом Державної служби фінансового моніторингу України від 3 серпня 2010 року № 126 “Про затвердження критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму” (далі – Наказ № 126) [7]. Відповідно до даного наказу, якщо клієнту притаманний хоча б один із критеріїв ризику, то рівень ризику такого клієнта не може визначатися як “низький”. При цьому не визначено, яку важливість має кожний з цих критеріїв для більш точної оцінки ризику клієнта з урахуванням компонент ризику клієнта – ризику за типом клієнта, ризику послуги та географічного ризику. Тому досить актуальною є тема щодо розробки та впровадження

методології, що дасть змогу виокремити та оцінити вагомість кожного з критеріїв ризику розташування країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів (далі – географічного ризику) при оцінці ризику клієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та невирішені частини проблеми. Питання оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму досліджували такі вітчизняні та іноземні науковці, як С. О. Дмитров [4], О. І. Барановський [1], О. С. Дмитрова [4], Michael Levi and Peter Reuter [10], W. C. Gilmor [8], Mc. Smith J. [9]. Однак, незважаючи на суттєві результати, отримані вищезазначеними вченими, на сьогодні недостатньо розробленими залишаються питання щодо оцінки географічних ризиків при здійсненні оцінки ризику клієнта.

Метою статті є розроблення методики оцінки географічних ризиків розташування країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів щодо використання клієнтом банку з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з урахуванням критеріїв ризиків, визначених нормативно-правовими актами чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Значення географічного ризику фактично є індикатором ймовірності здійснення на території країни легалізації кримінальних доходів.

Для вивчення сприятливості середовища у країнах світу для здійснення легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму автором проаналізовано дослідження визнаних у міжнародному середовищі організацій з питань корупції, споживання наркотичних речовин, торгівлі людьми та військових конфліктів.

Для проведення аналізу відібрано такі показники:

1. Індекс сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index, CPI). Даний показник є розробкою організації Transparency International, відповідно до якого проводиться рейтинг країн з 1995 року. Країни в рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на незалежних опитуваннях, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі з Азіатського та Африканського банків розвитку, Світового банку та міжнародної організації Freedom House (всього 17 джерел інформації від 13 інституцій). Індекс являє собою оцінку від 0 (найвищий рівень корупції) до 10 (відсутність корупції).

Інтегрований показник споживання наркотичних речовин населенням країни. Даний показник вирахований на основі середньоарифметичного значення даних щодо рівня споживання основних видів наркотичних речовин серед населення країни за результатами дослідження Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime), яке є спеціалізованою установою ООН, що займається боротьбою з поширенням наркотиків і пов’язаною з ними злочинністю.

Показник торгівлі людьми. Даний показник базується на дослідженні Державного департаменту США щодо дотримання мінімальних стандартів боротьби з торгівлею людьми, встановлених Актом про захист жертв торгівлі людьми (Trafficking Victims Protection Act – TVPA). Відповідно до даного дослідження країни світу поділено на такі категорії:

до першої категорії віднесено країни, уряди яких повністю дотримуються мінімальних стандартів TVPA;

до другої категорії віднесено країни, уряди яких частково дотримуються мінімальних стандартів TVPA щодо боротьби з торгівлею людьми, але роблять значні зусилля в напрямку дотримання цих стандартів;

серед країн другої категорії виділено групу країн, за якими ведеться активне спостереження. До таких країн віднесено ті, уряди яких неповністю дотримуються мінімальних стандартів TVPA щодо боротьби з торгівлею людьми, але роблять значні зусилля в напрямку дотримання цих стандартів, та в яких абсолютна кількість жертв важких форм торгівлі людьми є дуже значною або значно зростає, або не надано доказів щодо посилення боротьби з важкими формами торгівлі людьми, або якщо значні зусилля в напрямку дотримання цих стандартів полягають у зобов'язанні країни здійснити ці зміни протягом наступного року;

до третьої категорії віднесено країни, уряди яких неповністю дотримуються мінімальних стандартів TVPA щодо боротьби з торгівлею людьми і не докладають значних зусиль у напрямку дотримання цих стандартів;

також виділено особливі випадки – країни, які постраждали від значної природної катастрофи або серйозного конфлікту.

Відповідно до розподілу країн на вказані категорії для можливості здійснення кількісної оцінки явища автором встановлено значення показника торгівлі людьми для країн першої категорії – 0, другої категорії – 1, для країн другої категорії, за якими ведеться активне спостереження, – 2, третьої категорії – 3, для країн зі списку особливих випадків – 4.

Глобальний індекс миру (Global Peace Index – GPI). Даний індекс є розробкою Інституту економіки і миру (Institute for Economics and Peace) і базується на 23 індикаторах, поділених на три широкі категорії:

- активні внутрішні чи міжнародні конфлікти;
- суспільна безпека;
- мілітаризація.

Дані індикатори включають як внутрішні фактори (наприклад, рівень насильства і злочинності всередині країни), так і фактори у зовнішніх відносинах країни (військові витрати, війни тощо).

Для визначення інтегрального показника географічного ризику на основі даних таблиці необхідним є привести їх до єдиного масштабу. Для приведення їх до однієї основи з подальшим об'єднанням в інтегральний

показник використовується принцип нормалізації, який зводиться до перерахунку всіх показників в єдину стандартну форму.

Нормалізація показників являє собою перехід до такого масштабу вимірювань, коли “найкращому” значенню показника відповідає значення 1, а “найгіршому” – значення 0. При формуванні множини індикаторів важливо забезпечити інформаційну односпрямованість показників.

Слід зазначити, що показники поділяються на стимулятори і дестимулятори. Стимулятори – це показники, більше значення яких означає кращу загальну оцінку роботи об’єкта дослідження, а дестимулятори – це показники, більше значення яких означає гіршу загальну оцінку роботи [3].

Для нормалізації показників-стимуляторів використовується така формула:

$$X_{inorm} = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}},$$

де X_{inorm} – нормалізоване значення показника для i -ї країни;

X_i – значення показника для i -ї країни;

X_{\min} – найменше значення показника серед країн;

X_{\max} – найбільше значення показника серед країн.

Для нормалізації показників-дестимуляторів використовується формула:

$$X_{inorm} = \frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}}.$$

Індекс сприйняття корупції є показником-дестимулятором, оскільки найнижче значення індексу позначає найвищий рівень корупції.

Нормалізація даного показника здійснена за формулою:

$$CPI_{inorm} = \frac{CPI_{\max} - CPI_i}{CPI_{\max} - CPI_{\min}},$$

де CPI_{inorm} – нормалізоване значення індексу сприйняття корупції для i -ї країни;

CPI_i – значення індексу сприйняття корупції для i -ї країни;

CPI_{\min} – найменше значення індексу сприйняття корупції серед країн;

CPI_{\max} – найбільше значення індексу сприйняття корупції серед країн.

Показник споживання наркотичних речовин є показником-стимулятором, оскільки більше значення показника означає вищий рівень споживання.

Нормалізація даного показника здійснена за формулою:

$$NC_{inorm} = \frac{NC_i - NC_{\min}}{NC_{\max} - NC_{\min}},$$

- де NC_{inorm} – нормалізоване значення показника споживання наркотичних речовин для i -ї країни;
- NC_i – значення показника споживання наркотичних речовин для i -ї країни;
- NC_{min} – найменше значення показника споживання наркотичних речовин серед країн;
- NC_{max} – найбільше значення показника споживання наркотичних речовин серед країн.

Показник торгівлі людьми є показником-стимулятором, оскільки більше значення показника означає більшу невідповідність стандартам боротьби з торгівлею людьми, встановленими Актом про захист жертв торгівлі людьми (англ. Trafficking Victims Protection Act – TVPA).

Нормалізація даного показника здійснена за формулою:

$$PT_{inorm} = \frac{PT_i - PT_{\min}}{PT_{\max} - PT_{\min}},$$

де PT_{inorm} – нормалізоване значення показника торгівлі людьми для i -ї країни;

PT_i – значення показника торгівлі людьми для i -ї країни;

PT_{\min} – найменше значення показника торгівлі людьми серед країн;

PT_{\max} – найбільше значення показника торгівлі людьми серед країн.

Глобальний індекс миру є показником-стимулятором, оскільки більше значення показника означає вищу інтенсивність факторів, що порушують мирне існування суспільства.

Нормалізація даного показника здійснена за формулою:

$$GPI_{inorm} = \frac{GPI_i - GPI_{\min}}{GPI_{\max} - GPI_{\min}},$$

де GPI_{inorm} – нормалізоване значення глобального індексу миру для i -ї країни;

GPI_i – значення глобального індексу миру для i -ї країни;

GPI_{\min} – найменше значення глобального індексу миру серед країн;

GPI_{\max} – найбільше значення глобального індексу миру серед країн.

На основі нормалізованих показників шукаємо інтегральний показник географічного ризику за даною формулою:

$$GR_i = CPI_{inorm} + NC_{inorm} + PT_{inorm} + GPI_{inorm},$$

де GR_i – інтегральний показник географічного ризику i -ї країни.

Для розподілу країн за рівнями ризику діапазону значень інтегрального показника географічного ризику використано принцип статистичного групування з рівними інтервалами, величина якого визначена за формулою [1]:

$$i = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{m},$$

де X_{\max} , X_{\min} – відповідно найбільше (максимальне) та найменше (мінімальне) значення групувальної ознаки;

m – число груп.

Для даного групування автором запропоновано використання принципу розподілу діапазону значень на чотири рівні частини – кватилі.

Таким чином, до першого квартиля належать країни, значення інтегрального показника яких знаходяться в проміжку $\left[GR_{\min}; GR_{\min} + \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4} \right)$, що за даними таблиці відповідає діапазону значень $[0,1705; 0,8943)$.

До другого квартиля належать країни, значення інтегрального показника яких знаходяться в проміжку $\left[GR_{\min} + \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4}; GR_{\max} + 2 \cdot \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4} \right)$, що за даними таблиці відповідає діапазону значень $[0,8943; 1,6182)$.

До третього квартиля належать країни, значення інтегрального показника яких знаходяться в проміжку $\left[GR_{\max} + 2 \cdot \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4}; GR_{\max} + 3 \cdot \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4} \right)$, що за даними таблиці відповідає діапазону значень $[1,6182; 2,3421)$.

До четвертого квартиля належать країни, значення інтегрального показника яких знаходяться в проміжку $\left[GR_{\max} + 3 \cdot \frac{GR_{\max} - GR_{\min}}{4}; GR_{\max} \right]$, що за даними таблиці відповідає діапазону значень $[2,3421; 3,0660]$.

При віднесенні країн до певних рівнів ризику необхідно враховувати не тільки кількісні критерії, а й якісні. Якісним критерієм для присвоєння країні високого рівня ризику є її приналежність до офшорних зон, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України. При цьому якісний критерій превалює над кількісним: якщо країна є офшорною зоною, їй автоматично присвоюється високий рівень ризику незалежно від значення інтегрального показника географічного ризику.

Висновки. Запропонований методичний підхід до оцінки ризиків розташування країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів для легалізації кримінальних доходів, дозволяє об'єктивно оцінити кількість ризику з урахуванням коефіцієнта значущості ризику. Створена на визначеній методології система управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, надасть змогу здійснювати ефективно управління банківською установою зазначеними ризиками та мінімізувати їх.

Список літератури

1. Барановський О. І. “Відмивання” грошей: сутність та шляхи запобігання / О. І. Барановський. – Х. : Форт, 2003. – 472 с.
2. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ. – 2010. – 171 с.

3. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : монографія / [О. С. Дмитрова, К. Г. Гончарова, О. В. Меренкова та ін.] ; за заг. редакцією С. О. Дмитрова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 264 с.
4. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму : монографія / С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко та ін. ; за загальною редакцією О. М. Бережного. – Суми, 2008. – 75 с.
5. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу [Електронний ресурс] : затверджене постановою Правління Національного банку України від 14.05.2003 № 189 зі змінами. – Режим доступу : // <http://portal.rada.gov.ua/>.
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] : Закон України від 28.11.2002 № 249-IV зі змінами. – Режим доступу : // <http://portal.rada.gov.ua/>.
7. Про затвердження критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [Електронний ресурс] : наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 3 серпня 2010 року № 126. – Режим доступу : // <http://portal.rada.gov.ua/>.
8. Gilmore W. C. Dirty money. The evolution of money laundering counter-measures / W. C. Gilmore. – Strasbourg, 1995.
9. Mc. Smith J. Money Laundering Struggle Enforces / Mc. Smith J. // Operational Risk. – 2003. – № 1. – P. 2–12.
10. Michael Levi. Money Laundering [Електронний ресурс] : University of Chicago / Michael Levi and Peter Reuter. – 2006. – Режим доступу : <http://www.puaf.umd.edu>.
Отримано 16.08.2012

Summary

The research results of methodology for risk assessment of country registration of a client or an institution through which he transfers (receives) assets in terms of his using the bank for the legalization (laundering) of proceeds from crime or terrorist financing. The geographical risk assessment methodology is proposed using the significance coefficient of geographical risk components.

Худокормова М.І. Методика оцінки ризику країни щодо використання банку для легалізації кримінальних доходів / М.І. Худокормова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. - Суми, 2012. - Вип. 35. - С. 347-354.